

1923 YILI MİZAH BASININDA KADINLARIN SEÇME-SEÇİLME HAKKI VE KADINLAR HALK FIRKASI

Hadiye YILMAZ*

ÖZ

TBMM'nin 1923 yılında seçim kararı almasıyla birlikte Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşuna dair çalışmalar hız kazanmış ve 15 Haziran 1923'te Nezihe Muhittin'in önderliğinde firkanın kuruluşu açıklanmıştır. Fırka'nın kurulmasından iki ay önce 3 Nisan 1923'te, kadınlara siyasi hak verilmesi meselesi Meclis'te tartışma konusu olmuştur. Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey'in, diğer mebuslara, kadınlara seçme ve seçilme hakkı vermedikleri yönündeki sözleri tartışmayı alevlendirmiştir. Meclis'te yaşanan bu tartışma, kadınlara siyasi hak verilmesi meselesinin ve Kadınlar Halk Fırkası girişiminin basına yansımalarına neden olmuştur. Bu çalışmada, 1923 yılının şartları ve ortamında, dönemin en etkili mizah yayınları olan Akbaba, Kelebek, Zümrüdü Anka ve Güler yüz dergileri incelenerek, kadınlara siyasi haklarının verilmesi meselesinin dönemin mizah dergilerine nasıl yansımış olduğu ele alınmıştır. Aynı zamanda bu mizah dergilerinin Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşuna yaklaşımları da ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadınlar Halk Fırkası, Nezihe Muhittin, mizah, seçme-seçilme hakkı.

RIGHT TO ELECT AND BE ELECTED OF WOMEN AT THE COMIC PRESS IN 1923 AND WOMEN'S PUBLIC PARTY

ABSTRACT

After the decision of the Turkish Parliament (TBMM) to call for elections in 1923, studies for the foundation of Women's Public Party gained speed and the foundation was announced on June 15, 1923, under the leadership of Nezihe Muhittin. Two months before the foundation of the party, on April 3, 1923, enfranchisement of women had been a matter of dispute in the parliament. The city of Bolu's deputy

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, FEF, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ABD, E-posta: hadiyeyl@gmail.com

Tunalı Hilmi Bey's words that accused other members of the parliament of not giving enfranchisement to women had fueled the dispute. Members of the parliament had cruelly impeded the speech of Tunalı Hilmi Bey, showing that they had not had tolerance even for the discussion of this topic. In this study, by analyzing the most influential comics of the period, namely, Akbaba, Kelebek, Zümrüdü Anka and Güteryüz, how enfranchisement of women was reflected in the comics of the era has been considered within the conditions and surroundings of the year 1923. At the same time, the perspective of these comics towards the foundation of Women's Public Party is put forward.

Keywords: *Women's Public Party, Nezihe Muhittin, humor, enfranchisement.*

Giriş

Tanzimat'ın ilanının ardından bilhassa eğitim alanında kadınlara yönelik ilk düzenlemelere¹ girildikten sonra, kadının sosyal konumu ve hakları meselesi esasen II. Meşrutiyet döneminde (1908-1918) ivme kazanmış, kadın teşkilatları ve yayınları da yine bu dönemde büyük bir artış göstermiştir. Bu süreçte kadına siyasi haklarının verilmesi, kadın-erkek aydın zümre içinde yer yer gündeme getirilmişken, 1919 sonbaharında Osmanlı Mebusan Meclisi için yapılacak seçimler sırasında, *Vakit* gazetesinin yaptığı bir anket aracılığıyla mesele kamuoyunda daha geniş bir yer işgal etmiştir.² Bundan sonra kadına seçme hakkı verilmesi, TBMM'de 15 Kasım 1921'de Köy ve Bucak Yönetimi Kanun tasarısı görüşmelerinde gündeme gelmiştir.³

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, İstanbul, s. 458 vd.

² Mevlüt Çelebi, "Osmanlı Devleti'nde Kadınlara Seçim Hakkı Verilmesi Konusunda Yapılan Bir Anket", **Perspectives on Ottoman Studies**, Ed. Ekrem Causevic, Nenad Moacanin, Vjerran Kursar, Berlin: Transaction Publishers, 2010, s. 907-923.

³ 1923 yılı seçim kanunu değişikliğine kadar her 50 bin erkek nüfusu için bir mebus seçilmekteydi. 1923'te bu sayı her 20 bin erkek nüfus için bir mebus olarak kabul edildi. Görüldüğü gibi kadının seçme ve seçilme hakkının olmamasından başka nüfus olarak sayılmıyordu da. Konuya ilişkin olarak 1921 yılı 15 Kasım'ında Meclis'te yaşanan tartışma şöyle cereyan etmiştir: "Hüseyin Avni Bey (Erzurum)- Efendim, bendeniz bir ciheti nazar-ı dikkat-i aliyenize arz edeceğim. Köylerimize gidildiği zaman yirmi evli bir köyde üç erkek bulursunuz, mütebakisi kadındır. Hayat-ı umumiyeye iştirak eder, vergi verir, o zavallılar birtakım adamların elinde esirdirler. Meclis-i âli bunlara bir hak vermelidir. Şuraya kadınlarımız da âzâ olarak girmelidirler."

"Tunalı Hilmi Bey (Bolu)- Yaşa, yaşa!"

"Hüseyin Avni Bey (Erzurum)- Çünkü köy kadınlarının erkekten farkı yoktur. Bunu istihdam ediyorum. Efendiler! Hissiyata kapılmayın. Onlar akşam sabah beraberce, kardeş gibi yaşarlar. Efendiler! Bir köyde üç erkeğe rastgelirsiniz. Kadınlardan aşar alındığı gibi hukukunu da vermek lazımdır, köyde erkek kalmamıştır. Erkekten daha faziletli kadınlar vardır. Yüzlerce kadın bugün üç dört haneye bakıyor, aile reisi olmuştur. Büyük Millet

Kendi hakları konusunda bizzat kadınların seslerini yükseltmeye başlaması ise II. Meşrutiyet dönemine tekabül etmektedir. Bu dönemde Osmanlı aydın kadınları, kadınların şimdilik medeni hukuk, insanlık hakları istediklerini, çünkü çalışma hayatında yeterince bulunmadıklarından tam olarak vatandaş olamadıklarını, ancak zamanı geldiğinde seçme-seçilme hakkı isteyeceklerini ifade etmişlerdir. Balkan Savaşları'nın bir sonucu olarak kadın işçi sayısının artmaya başlamasıyla,⁴ kadınlar erkeklerin yarısı kadar olan yevmiyelerinden dolayı çalışma hayatında karşılaştıkları bu eşitsizliği eleştirmeye başlamıştır. I. Dünya Savaşı'yla birlikte toplumsal işbölümünde daha çok ihtiyaç duyulan kadının aile hayatı dışında da varlık göstermeye başlamasıyla ise kadınların hak arama alanları genişlemiştir.⁵ 1919 yılı seçimlerinden sonra 1921'de *Kadınlar Dünyası* dergisinde artık kadının seçme ve seçilme hakkı talebi daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır.⁶

1 Nisan 1923'te yeni seçim kararının alınmasıyla birlikte kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi meselesi yeniden gündeme gelmiştir. Seçim kararının alınması aynı zamanda bir kadın fırkasının, Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluş çalışmalarının başlamasına da vesile olmuştur. Bu aylarda ancak bir girişim olarak varlık gösterebilmiş olan Kadınlar Halk Fırkası, kadınların siyasi hak mücadelesinin bir halkası olarak Cumhuriyet tarihimizdeki yerini almıştır. Kadınlar Halk Fırkası'na dair yapılan çalışmalarda esasen üzerinde yoğunlaşılan mesele, TBMM hükümetinin fırkanın kuruluşuna dönemin koşullarının uygun ve de hazır olmamasından mı yoksa cinsiyetçi bir yaklaşımdan dolayı mı izin vermediği olmuştur. Bu çalışmada, dönemin mizah dergilerinden *Akbaba*,⁷

Meclisi aile reisesi olan kadının intihap hakkını teslim etsin!" Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi (Eski yazı basım)**, C. 14, 2. İctima Senesi, 111. İctima, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, s. 212.

⁴ **Kadın Hareketinin Yüzyılı 2000 Ajandası**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Yayın No:17, s. 44.

⁵ Güldane Çolak- Lale Uçan, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Basında Kadın Öncüler**, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2008, s. 141.

⁶ Aynur Demirdirek, **Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993, s. 117-118.

⁷ *Akbaba*, 7 Aralık 1922'de Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Refik Halit'in dergisi *Aydede* ile pek çok benzerlik taşıyan gazete. *Aydede* hakkında bir çalışma için bkz. Özlem Coşkuner, **Ay Dede Mizah Dergisi'nin İncelenmesi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007. Pazartesi ve Perşembe olmak üzere haftada iki defa, 4 sayfa olarak, gazete boyutunda çıkarılmıştır. 1977 yılına kadar yayınıni sürdüren gazetenin kadrosunda Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhan, Reşat Nuri Güntekin, Faruk Nafiz Çamlıbel, Peyami Safa, Ercüment Ekrem Talu, Mahmut Yesari,

Kelebek,⁸ *Zümrüdü Anka*⁹ ve *Güleryüz*¹⁰’ün seçim kararının açıklandığı 1 Nisan 1923 tarihinden Kadınlar Halk Fırkası kuruluş dilekçesine red cevabının geldiği 1924 yılı Şubat’ına kadar olan sayıları taranarak bu tartışmaya yönelik de bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Mizah basınının kadınların seçme-seçilme hakkı ve Kadınlar Halk Fırkası konulu karikatür ve bazı yazıları inceleyerek dergilerin kadın meselesine bakışı tespit edilmeye çalışırken, aynı zamanda, fırka girişiminin hangi ortamda ve hangi sosyal yapının hâkim bulunduğu bir dönemde gerçekleşmiş olduğuna dair de genel görüntüler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ulaşılan veriler ışığında dört mizah dergisi aracılığıyla dönemin kadın algısı hakkında bazı görüşler saptanabilmiş ve Kadınlar Halk Fırkası girişiminin niteliği, etkisi ve gücü hakkında da bir izlenim edinmek mümkün olabilmektedir.

Nahit Sırrı Örik, Nazım Hikmet Ran, Cevat Şakir Kabaağaçlı ve Vala Nurettin gibi ünlü isimler yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 3**, Adam Yayınları, İstanbul, 1991, s. 185; Kadir Talip Türk, **Türk Siyasal Hayatında Politik Mizah**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s. 74-75; Hale Öğdü, **Türk Siyasal Hayatının Karikatür Üzerinden Analizi: Akbaba Dergisi Örneği**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011; Necati Tonga, “Türk Edebiyatı Tarihinde Mühim Bir Mecmua: Akbaba (1922-1977)”, **Turkish Studies**, Sayı: 3/2 (Bahar 2008), s. 665-679.

- ⁸ *Kelebek*, 12 Nisan 1923’te yayınına başlamış ve 25 Eylül 1924’e kadar haftada bir gün (perşembe) olmak üzere yayın hayatını sürdürmüştür. Derginin kurucuları Reşat Nuri Güntekin, Mahmut Münif Yesari, İbnürrefik Ahmet Nuri ve Ahmet Münif Özarman’dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nebahat Yusoğlu, **Kelebek Mecmuası Üzerine Bir İnceleme**, Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 1-2. Ayrıca bkz. Hamdi Gültekin, **Kelebek Mecmuası**, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010; Türk, **a.g.t.**, s. 94. Karikatürist kadrosunda Ahmet (Münif) Fehim, Ramiz (Gökçe), Mazhar Nazım (Resmor), Ratip Tahir (Burak), Halil, Ahmet, Mahmut Yesari bulunmaktadır. Bkz. Çeviker, **a.g.e.**, s. 194.
- ⁹ *Zümrüdü Anka*, 11 Ocak 1923’te Pazartesi ve Perşembe günleri haftada iki kere olmak üzere yayınına 23 Nisan 1925’e kadar sürdürmüştür. Yazar kadrosunda Abdülbaki Fevzi (Uluboy), Osman Cemal (Kaygılı), Behlül Dâna, Selahattin Enis, Necdet Rüşü (Efe), Ercüment Ekrem (Tâlu), Orhan Seyfi (Orhon), Yusuf Ziya (Ortaç), Fazıl Ahmet (Aykaç), Peyami Safa, Selami İzzet (Sedes), A. Lütfü yer almıştır. Karikatürist kadrosunda ise Ramiz (Gökçe), Haydar Şevket, Hüsametdin Haşim Süreyya, Zeki Cemal (Bakiçelebioğlu), İsmail Hakkı, Mazhar Nâzım (Resmor), Ahmet Münif (Fehim), Ratip Tahir (Burak), Cevat Şakir (Kabaağaçlı), Hasan Fehmi (Us), Hasan Fahrettin, Ahmet Rifki, Cemal Nadir (Güler), Şahabettin ve Muaffak yer almıştır. Cumhuriyet’in ilk mizah dergisidir. Bkz. Çeviker, **a.g.e.**, s. 192.
- ¹⁰ *Güleryüz*, 5 Mayıs 1921’de haftada bir gün, Perşembe günü olmak üzere yayınlanmaya başlamış, 14 Ağustos 1923’e kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Sahibi Sedat Süleyman Simavi’dir. Yazar ve şair kadrosunda Ahmet Rasim, Ercüment Ekrem (Talu), Fazıl Ahmet (Aykaç), Abdülbaki Aziz, Yusuf Ziya (Ortaç), Necdet Rüştü (Efe), Selami İzzet (Sedes), Baha Kamil Bey, Sedat Süleyman (Simavi), Vedat Örfi (Bengu), Orhan Seyfi (Orhon), A. Kemalettin yer almaktadır. Karikatürist kadrosunda ise Sedat Simavi, Cevat Şakir (Kabaağaçlı), İzzet Ziya (Turnagil), İzzettin, Ali bulunmaktadır. Milli Mücadeleyi desteklemiş olan mizah gazetesi polemik yazılarıyla da dikkat çekmiştir. Bkz. Çeviker, **a.g.e.**, s. 161, 165.

1923 Seçimine Doğru Siyasi Ortam

Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşuna dair çalışmalar Mayıs 1923'te hız kazanmış, 15 Haziran 1923'te fırkanın kuruluşu açıklanmıştır.¹¹ Bu tarih, Büyük Taarruz'un başarıyla sonuçlanması ve Mudanya Ateşkesi'nin yapılmasından sonra Ankara'nın savaş alanındaki mücadelesi sonlanırken, çok daha zorlu bir başka mücadele alanında varlık gösterdiği bir tarihtir. Bu aylarda sürmekte olan Lozan Barış Konferansı, hükümetin ve Meclis'in dış siyasetinin ana konusunu teşkil ederken, savaş ortamının nispeten teskin ettiği iç siyasi ortamda ise yeni mücadele sahaları baş göstermeye başlamıştır. 10 Mayıs 1921'de Meclis'te Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulmasından yaklaşık bir yıl sonra, Temmuz 1922'de İkinci Grup kurulmuştur. Ancak muhalifler İkinci Grup kurulmadan önce muhalefete başlamış,¹² 1923 yılına gelindiğinde ise bilhassa önde gelen muhaliflerden Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in öldürülmesinden sonra iç siyasetin almış olduğu kaotik manzaradan hem Müdafaa-i Hukuk hem de İkinci Grup memnun bulunmadığından seçim kararı mutabakatla alınmıştır.¹³ Bu karar, Kadınlar Halk Fırkası girişimi açısından özel bir öneme sahiptir. Çünkü seçim tartışmaları sırasında kadınlara siyasi hak

¹¹ Fırkanın kuruluş duyurusu, henüz İstanbul Valiliği'ne gönderilen kuruluş dilekçesine cevap alınmadan yapılmıştır. Bu nedenle kuruluşun ilan edilmesi, Fırka'nın resmen kurulmuş olduğu anlamını taşımamaktadır.

¹² Müdafaa-i Hukuk ve İkinci Grup arasında yaşanan tartışmalara yönelik en kapsamlı çalışmaları yapmış olan Ahmet Demirel, muhalefete yol açmış konuları belli başlıklar altında toplamıştır. Buna göre ilk mesele İcra Vekilleri Heyeti'nin BMM Başkanı'nın göstereceği adaylar arasından çoğunluk oyuyla tespit edilmesi kararı üzerinedir. Mustafa Kemal ve taraftarları bu kanunu heyetin uyum içinde çalışarak zaman kaybetmemeleri gerekliliğiyle savunmuştur. 5 Ağustos 1921 tarihli Başkumandanlık Kanunu da Meclis'teki muhalefeti gün yüzüne çıkaran meselelerden olmuştur. Meclis'e ait olan yetkilerin tek bir kişiye verilmesi hususunda muhalefet edilmiş, ancak önerge 13 ret oyuna karşılık 169 kabul oyu almıştır. 2 Kasım 1922'de barış konferansına gönderilecek delegeler meselesi de muhalefeti artırmıştır. Hükümetin Meclis yetkisini gasp ettiği, murahhasların Meclis'ten seçilmesi gerektiği tartışmaları yapılmış, M. Kemal'in müdahalesiyle hükümet kararı oylanmıştır. Karar 10 çekimser, 61 ret, 121 kabul oyuyla yürürlüğe konmuştur. Bir başka tartışma konusu da muhaliflerin 25 Kasım 1922 tarihinde milletvekili seçim kanununun değiştirilmesine yönelik verdiği önerge nedeniyle yaşanmıştır. Önergeye göre belirli bir yerde beş seneden fazla ikamet etmemiş olanlar o bölgeden milletvekili seçilemeyecek; Misak-ı Milli sınırları dışında doğmuş olanların ve Türk kökenli olmayanların yine milletvekili seçilme hakkı olmayacaktır. Bu önerge, Mustafa Kemal'in ve birçok subay kökenli mebusun seçilebilmesini imkânsız kılmaktaydı ve reddedildi. Bkz. Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Mustafa Kemal'in Muhalifleri**, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2013, s. 29-37.

¹³ Seçim kararı Meclis'te mutabakatla alınmış olmasına rağmen daha sonra İkinci Grup milletvekilleri seçimlerin yapılmaması, Birinci Meclis'in görevine devam etmesi yönünde görüş bildirmişlerdir. Bkz. Demirel, a.g.e., s.58.

verilmesi konusu Meclis'e yansımış ve bu tartışmalar fırka girişimi çalışmalarını etkileyerek hızlandırmıştır.

Kadınlara Seçme Hakkı Verilmesi Meselesi

Fırka girişiminin ilanından iki ay önce kadınlara siyasi hak verilmesinin 1923 seçimleri dolayısıyla Meclis'te dile getirilmesi, meseleyi kamuoyunun gündemine taşımıştır. Meclis'te yaşanan tartışma, dönemin ruhunu, milletin temsilcileri nezdinde kamuoyunun kadın-siyaset ilişkisine bakışını anlamak açısından önemlidir. Tartışma, Meclis'in 3 Nisan 1923 tarihli birinci içtimaında mebus intihap kanununun müzakeresi esnasında Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in konuşmasıyla başlamıştır. Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey'in diğer mebuslara kadınlara seçme ve seçilme hakkı vermedikleri yönündeki sözleri tartışmayı alevlendirmiştir. Diğer mebuslar sert müdahalelerle Tunalı Hilmi Bey'in konuşmasını engellemişlerdir.¹⁴ Bu

¹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi (Eski yazı basım)**, C. 28, 4. İçtima Senesi, 17. İçtima, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, s. 319, 324, 333. "Hüseyin Avni Bey (Erzurum)- (...) Evvelce elli bin nüfus zükur üzerine tanzim edilmiş bir kanun vardı. Bu defa bu teklifi yapan arkadaşlarımız kadınlık mevkiini de nazar-ı dikkate alarak hareket etmişlerdir. Her şeyin bir derecesi, bir vesile-i tekamülü vardır. Onlar kadınlar tekamül edip de hakkını istimal etmek derecesine gelinceye kadar aile efradı beyninde aile reislerine rey vermiş gibi telakki ederek yirmi bini esas etmiştir. Tunalı Hilmi Bey (Bolu)- Bilmem ama böyle bir tevîl akıl ve hayale gelebilir mi? Hüseyin Avni Bey (devamla)- Temenni ederim ki Hilmi Bey ve heyet-i celile kadınlık âlemimizin -seciyelerinde hiç şüphe yoktur- ilim ve irfanlarını da tekamül ettirirler. Onların da erkekler gibi bu tarzda din ve diyanetleri ahkâm-ı dinîyemiz dairesinde tekamül eder ve onların da reylerine hürmet ederiz. Tunalı Hilmi Bey (Bolu)- İntihap etmek ve edilmek hakkını vermiyorsunuz, fakat kadınları saymıyorsunuz da. (Gürültüler) Hüseyin Avni Bey (Erzurum)- Efendiler! Kadınları saymamak validesine hürmetsizlik etmek demektir. Hâşâ biz validemizi babamızdan çok severiz. Tunalı Hilmi Bey (Bolu)- Zahiri manasına aldım Paşa Hazretleri. Durak Bey (Erzurum)- Bu millet seni mebus yapmaz, yapmaz. (Yaparsa hata yapar sesleri) Hüseyin Avni Bey (devamla)- Bugünkü ihtiyacı encümünde nazar-ı dikkate alarak evet biz de istikbal için bir fikir, bir cereyan vererek efkârı ihzar etmek mecburiyetindeyiz ve temenni ederim ki bu hak verilmeden ziyade alınacak bir haktır. Herhalde onlar da bu husustaki haklarını kendilerine layık gördüğü zaman bizden alırlar. Bunu zamana terk ediyorum. Fakat bugün görüyorum ki bu da noksandır. Bu noksanı telafi etmeyi inşallah bizden sonrakilere bırakırız. (...) [İkinci Celse] Tunalı Hilmi Bey (Bolu)- Saatlerce, günlerce, aylarca söylense neticesi söylense anlaşılmayacak bir kanundan bahsediyorlar. Arkadaşlar! Demin nasılsa sarf ettiğim kanaatime dayanamayıp da güya patlar gibi söylediğim bir söze karşı siz de gürlediniz, kiminiz nîsaiyyundan dediniz, kiminiz feminist dediniz, ne dersiniz deyiniz. Yalnız arkadaşlar söylenecek çok sözlerim vardı. Hepsini bırakıyorum. Hiç olmazsa yalnız mazbata muharriri efendi hazretlerinden rica ediyorum, şuradaki zaid kelimeleri kaldırsınlar. İş kesilsin! Ali Cenani Bey (Gaziayıntab)- O zaid kelimeler nelerdir? Hacı Şükrü Bey (Diyarbakir)- Bir su verilsin, susamış... Tunalı Hilmi Bey (Bolu)- Efendim bir istirhamım var. Sözüme devamdan beni mazur görünüz." [...] Tunalı Hilmi Bey (Bolu)- (...) Bir dereceli intihabın ve mesleki intihabın taraftarıyım. Fakat mümkün değil... Bahusus pek müstacel, pek narin olan bu devrede sizden yalnız bir

hadise, milleti temsil eden dönemin Meclis’inde hem Müdafaa-i Hukukçular hem de muhalefet tarafından kadına siyasi haklarının verilmesinden önce kadın ve siyaset meselesinin tartışılmasına bile henüz tahammülün olmadığını göstermiştir. Meclis’teki tartışmalar basında yer bulurken, *Vakit* gazetesi kadınların mebus olması konusunda 17 Nisan 1923’te bir anket başlatarak okurlara “1. Kanunumuz buna müsaittir, fakat telakkiyatımız müsait midir? 2. Kadınlardan mebus namzeti kim olabilir?” sorularını yöneltmiştir.¹⁵ Gazete, anket yapma gerekçesini, kanunlarımızın kadma seçme hakkı vermezken yalnızca erkeklerin mebus olabileceklerini de şart koşmadığını, dolayısıyla isteyenlerin kadın mebus aday gösterebilecekleri ve BMM’nin de bunu tasdik etmesi gerektiği yönünde açıklamıştır. *Vakit*, mesele hakkında kendi görüşlerinin hiç olmazsa birkaç kadının seçilmesi yönünde olduğunu belirtirken, kadınların Milli Mücadele’ye katkılarının erkeklerden az olmadığını ifade etmiştir. Aynı zamanda kadınların zekâ ve kabiliyet konusunda da erkeklerden aşağı kalmadığını yazan gazete, kadın mebus seçilmesinin bütün dünyada dikkat çekeceğini ve takdir toplayacağını, aksi halde Türkiye’de kadınların haklarından yoksun olacağı propagandasının yapılacağını da satırlarına eklemiştir.¹⁶

Görüldüğü gibi *Vakit* gazetesi çevresi,¹⁷ bilhassa Milli Mücadele’de oynamış oldukları rol ve gelişmişlik düzeyleri açısından erkeklerden hiç de

istirhamım var. Benim asıl sözlerim birinci maddede olacaktı, fakat demin güya buraya söz söylemek üzere çıktım ve sözümden feragat etmiş olduğumu imayla size feragatta bulundum. Şimdi bir istirhamım var. Arkadaşlar! ‘Bir nahiye dahilinde bulunan nüfus-ı zükurdan her iki yüz kişi için bir müntehib-i sani intihap olunur’. Arkadaşlar! Mübarek cihadımızın bu millette bıraktığı analar bugün erkeklerden fazladır (Gürültüler, ayak patırtıları). Ayaklarınızı vurmayınız beyefendiler! Benim mukaddes analarımın, benim mukaddes bacılarımın başına vuruyorsunuz ayağınızı! İstirham ederim, benim anam babamdan yüksektir (Ayak patırtıları). Analar cennetten bile yüksektirler (Gürültüler, ayak patırtıları). Tekrar ediyorum. Analar cennetten bile yüksektirler (Patırtılar ve gürültüler). Müsaade buyurun arkadaşlar! Analar, bacılara... (Şiddetli patırtılar) kadınlara intihap edilmek hakkını verin demiyorum. Fakat arkadaşlar! Analarımı, bacılarımı... (Gürültüler) hakikate tahammül edemeyen kulaklar... Emin Bey (Eskişehir)- Hilmi Bey! Milleti hissiyatıyla oynama, milletin hissiyatıyla oynama! (Şeriata hürmet ediniz sadaları) Hilmi Bey (devamla)- İntihap hakkı verilsin demiyorum (Gürültüler). Analara intihap hakkı veriniz demiyorum. Şeriata hürmet ederim. Müsaade edin arkadaşlar! Kanaatimi söyleyeyim. Emin Bey (Eskişehir)- Öyle kanaat olmaz. Hilmi Bey (devamla)- Ne olduğunu anlamayan arkadaşlar! Susunuz! Sözüm anlaşılınsın. Analara, bacılara... (Şiddetli gürültüler, patırtılar). Analara, bacılara, hakikate tahammül edemeyen kulaklar...”

¹⁵ “Kadınları İntihap”, *Vakit*, No: 1922 (17 Nisan 1339/1923), s. 1. Daha yukarıda da belirtildiği gibi, *Vakit* gazetesi bu konuda 1919 seçimleri öncesinde de bir anket düzenlemiştir.

¹⁶ “Kadınları İntihap”, *Vakit*, No: 1923 (18 Nisan 1339/1923), s. 2.

¹⁷ *Vakit*, 1919 ve 1923 yıllarında düzenlediği anketlerle bu meseleye özel bir önem vermiştir. 22 Ekim 1917’de Mehmet Asım Us ve Ahmet Emin Yalman tarafından kurulmuş olan

geri kalmayan hanımlar bulunduğundan bahisle, kadınların mebus olarak seçilmesine oldukça sıcak bakmaktadır. Gazete bir yandan memleketin sosyal yapısı ve fikrî gelişmişlik düzeyinin henüz kadın mebuslara kamuoyunun hararetle taraftar olmasına elvermediği düşüncesindeyken, öte yandan bu hakkın verilmesi halinde Batı medeniyetine karşı ülkemizin itibarının artacağı kanaatindedir.

Mizah Basımında Kadınların Mebus Olması Meselesi

Düşüncelerin şaka ve nüktelerle süslenecek anlatılması olarak tanımlanan mizahın temel hedefi güldürme iken, çoğu zaman güldürmenin altında mizahın insan ve toplumdaki aksaklıkları, çirkinlikleri eleştirme ve iğneleme, düzeltme amaçları da bulunmaktadır. *İslam Ansiklopedisi*'nde “kin ve intikam duygusundan kaynaklanmayan mizahta küçük düşürme amacı yoktur; daha ağır şekilleri olan istihzada ise hedef, üstü örtülü ve iğneleyici alaydır” tanımı yapılmaktadır.¹⁸ Mizah çeşitlerinden biri olan karikatür ise yazılı ya da yazısız, gerçeğin, çizgilerin biraz da abartılması yoluyla aktarılmasıdır.¹⁹ Belli başlı mizah usulleri nükte (ince anlamlı, şakalı söz), hiciv (yergi), şaka, tahkir (küçük düşürücü söz), ironi (söylenenin tersini kastederek alay etme), istihza (gizli ve ince alay), alay (gülünç, kusurlu yönlerin eğlence konusu yapılması) ve espri (düşündürücü şakalı söz) olarak sıralanmaktadır.²⁰

gazetenin etkili isimleri arasında Hakkı Tarık Us, Ahmet Rasim, Reşat Nuri Güntekin sayılabilir. Gazetenin sürekli olmayan yazarları arasında ise Hüseyin Cahit Yalçın, Ruşen Eşref Üneydin ve Halide Edip Adivar bulunmaktadır. Çalışmamıza konu olan dönemde Ahmet Emin Yalman ortaklıktan ayrılmış, gazetenin idaresi tümüyle Asım Us'a geçmiştir. Bkz. M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s. 341. “Ankara'nın İstanbul'daki sözcüsü” olarak nitelenen gazeteden Yalman'ın ayrılışı, Büyük Taarruz'dan sonra, Milli Mücadele'ye katılmış olanlar arasında yaşanan yol ayrımıyla açıklanmaktadır. Bu tarihten sonra Halife'nin mi Mustafa Kemal Paşa'nın mı peşinden gideceği tartışmaları yaşanmış, Asım Us Mustafa Kemal'e bağlılığı sürdürürken Yalman bağımsız kalmayı tercih etmiştir. Dolayısıyla *Vakit*'in kadınların mebusluk meselesine bakışının, Mustafa Kemal Paşa'nın görüşlerinin çok uzağında olamayacağı söylenebilir. Bkz. Nuri Akbayar-Orhan Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim Us'lar**, ÇGD Yayınları, Ankara, 1996, s. 44.

¹⁸ İsmail Durmuş, “Mizah”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 206.

¹⁹ Esengül Eşiğül, **Cumhuriyet Dönemi Mizahı Üzerinde Değerlendirmeli Bir Bibliyografya Çalışması**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002, s. XL.

²⁰ Zülfikar Bayraktar, **Mizah Teorileri ve Mizah Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkralarının Tahlili**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2010, s. 23-25.

Karikatür, Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı basın hayatına girmiş ve ilk karikatür 1867'de *İstanbul* gazetesinde yayınlanmıştır. İlk karikatür dergisi Teodor Kasap tarafından yayınlanan *Diyojen*'dir.²¹ Bu tarihten Meşrutiyet'in ilanına kadar bilhassa Ermeniler tarafından pek çok karikatür dergisi çıkarılmıştır.²² II. Abdülhamit döneminde yaşanan durgunluk döneminin ardından II. Meşrutiyet'le birlikte karikatürün ve mizahın basındaki yeri ve etkinliği artmıştır.²³ Milli Mücadele döneminde mizah bir propaganda malzemesi olarak kullanırken Cumhuriyet'in ilk evresinde (1923-1927) karikatürlerde sosyal sorunlar ve Avrupa yaşam tarzı konuları ağırlıklı yer tutmuştur. Bu dönemin belli başlı mizah dergileri arasında *Güleryüz*, *Akbaba*, *Zümrüdü Anka*, *Kelebek*, *Karagöz*, *Papağan*, *Guguk* ve *Vay Vay* bulunmaktadır.²⁴ 1925 yılında Şeyh Sait İsyanı'nın yaşanması ve bunun üzerine Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılmasına kadar olan dönemde, basın hayatında her türlü fikrin açıklanabildiği son derece demokratik bir ortam hâkim olmuştur.²⁵

Söz konusu bu ortamda, kadınlara seçme-seçilme hakkı verilmesi meselesine dönemin mizah basını da ilgi göstermiştir. Seçim kararının alındığı 1 Nisan 1923 tarihinden Kadınlar Halk Fırkası kuruluş dilekçesine red cevabının geldiği 1924 yılı Şubat'ına kadar çalışmanın kapsamını oluşturan dört mizah dergisinde -*Akbaba*, *Kelebek*, *Zümrüdü Anka* ve *Güleryüz*- konuyla ilgili olarak yayınlanan karikatürlere ve bazı yazılara aşağıda yer verilmiştir. Dergilerin meseleye yaklaşımının, yukarıda aktarılan *Vakit* gazetesinin tutumundan oldukça farklı ama Meclis'in genel manzarasına belirli açılardan yakın olduğu görülmüştür.

“Milliyetperver mizah gazetesi” sloganıyla yayın hayatına başlamış olan *Akbaba*, ağırlıklı olarak yazının kullanıldığı bir mizah dergisidir. Sayfalarında en fazla üç karikatür yer almış olan derginin belli başlı çizerleri Ramiz Bey, (Elif) Hakkı Bey, Ratip Tahir Bey, Hüsamettin Haşim Bey, Suat

²¹ Hıfzı Topuz, **Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü**, İnkılâp Kitabevi, Ankara, 1997, s. 207. Ayrıntılı bir çalışma için bkz. Alparslan Oymak, **Osmanlı Mizahında Teodor Kasap (Diyojen, Çingiraklı Tartar ve Hayal Gazetesi Üzerine Bir İnceleme)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2013.

²² Cumhuriyet dönemi mizah ve siyaset ilişkisine dair bir çalışma için bkz. Sezai Dumlupınar, **Türk Mizah Dergi ve Gazetelerinde Siyasi Hayata Bakış (1923-1946)**, İÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi, İstanbul, 2010.

²³ Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, C.1, Adam Yayınları, Ankara, 1986, s. 17. Ayrıca bkz. Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı 1923-1980**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1999.

²⁴ Dumlupınar, **a.g.t.**, s. 4.

²⁵ Ferit Öngören, **Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s. 80.

Nuri Bey, Muhittin Bey ve Hasan Rasim Bey'dir.²⁶ *Akbaba*'da, TBMM'de kadınların da oy vermesine dair yaşanan tartışmalardan bir gün sonra Cevat Şakir (Kabağaçalı) imzasıyla "Kadınlar da İntihabata İştirak Etse idiler" başlıklı bir karikatür yayınlanmıştır. Bu karikatürde bir grup kadın resmedilmiş ve kadınlara şu cümle (lejänd) kurdurulmuştur: "*Kadınlar da intihabata iştirak etse idiler, hiç şüphe yok ki bütün erkekler bizi intihap ederlerdi.*"²⁷ Karikatürün lejantının "güldürmek, eğlendirmek amacıyla karşısındakini kırmadan yapılan hareket veya söylenen söz" olarak tanımlanan şakacı bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Karikatürde Avrupai kıyafetler içinde tasvir edilen kadınların giysileri dikkat çekmektedir. Bu giysiler, döneme göre oldukça açık²⁸ olarak nitelendirilebilecek giysilerdir.²⁹ Öte yandan karikatürde, lejantında yazdığı üzere, kadınların muhakkak seçilmesini sağlayacak olan etkenin ne olduğuna dair açık bir gösterge - yetenekleri, bilgi birikimleri ya da akılları gibi- bulunmamaktadır. Bu nedenle karikatürün, döneme göre açık sayılabilecek giysilerle yansıtılmış bir grup kadının "ikna ediciliği"ni şaka yoluyla cinsiyet farklılığına indirgemiş olduğu söylenebilir.

²⁶ *Akbaba*, No: 53 (7 Haziran 1339/1923), s. 5.

²⁷ *Akbaba*, No: 35 (5 Nisan 1339/1923), s. 1.

²⁸ Dönemin kadınlarının yaygın giyiniş biçimine dair iyi bir örnek Kadınlar Halk Fırkası kurucularının toplu fotoğrafıdır. Bkz. Ek-1. Ayrıca bkz. **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın ve Giyim**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Vakfı Yayın No:12.

²⁹ *Akbaba*'daki kadın konulu çizimlerde eşini aldatan, erkeği kendi emelleri doğrultusunda kullanan, erkeğin parası ve pahalı hediyeler peşinde koşan, bedenini yer yer çıplak bırakan giysiler giymekten hoşlanan kadın temasının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Nitekim 1923 yılının Ocak ayında *Akbaba*'yla birlikte *Zümriüdü Anka*'ya "açık resim yayınlamak" suçuyla 25 lira ceza kesilmiş, *Kelebek* mecmuası ise mizah basınına baskı yapılmasını protesto etmiştir. Bkz. Yusoğlu, **a.g.e.**, s. 5.

Akbaba'da benzer yaklaşımın sergilendiği başka karikatürler de mevcuttur. Örneğin derginin 7 Haziran tarihli sayısında imzasız olarak yayınlanan bir karikatürde yine kadına “ikna edici bir unsur” gözüyle yaklaşıldığı görülmektedir. Bu karikatürde Avrupalı giyimli bir kadın şöyle konuşturulmuştur: “Kocamın mebusluk beyannamesini yazdım, bitirdim. Altına onun ismi yerine kendi resmimi koysam, kazanacağından yüzde yüz eminim!”³⁰ Bu karikatürde de kadının mutlaka seçimi kazanmasını sağlayacak unsurların neler olduğu hakkında herhangi bir emare bulunmamaktadır. Bu nedenle, *Akbaba*'nın kadının “ikna ediciliği”ne şaka yoluyla gösterdiği kaynağın yine esasen kadın-erkek cinsiyet farklılığı olduğu söylenebilir.

Akbaba'nın 14 Haziran 1923 tarihli sayısında imzasız yayınlanan “İntihabat ve Kadınlar” başlıklı bir başka karikatürde kadın bir erkek

³⁰ *Akbaba*, No: 53 (7 Haziran 1339/1923), s. 4.

figürüne şöyle demektedir: “*Şu erkekler ne akılsızdır... Mebus olmak için evvela namzetliklerini vaz ediyorlar, sonra intihap olunuyorlar. Halbuki biz olsaydık evvela intihap edilir sonra namzet olurduk!*”³¹ Bu karikatürde yine dikkat çekici olan unsur, kadının, bedeninin bir kısmını açıkta bırakan, dönemine çok da uygun olmayan giysilerle resmedilmiş olmasıdır.

12 Nisan 1923'ten 25 Eylül 1924'e kadar 77 sayı yayınlanmış olan *Kelebek* mizahi bir edebiyat dergisidir. Yazının ağırlıklı olduğu dergide, 31 Mayıs 1923'te imzasız olarak “İntihabatta Kadın Parmağı” başlığıyla bir karikatür yayınlanmıştır. Karikatürde bir çift arasında geçen konuşmalar şöyledir: “*Zevce – Kadınların intihap haklarını reddediyorsun öyle mi? Görürüz. – Kuzum İmam Efendi benim hatırım için reyinizi Mehmet Bey'e veriniz. – Sevgili misafirlerimden reylerini Mehmet Bey'e vermelerini rica ediyorum. – Gördün ya senin Ahmet Bey'e verdiği bir reye mukabil ben Mehmet Bey'e yedi rey vermiş oldum.*”³² Görüldüğü gibi karikatürde, eşinin kadınlara seçme hakkı verilmesine karşı çıkması üzerine, salonda bulunan erkekleri ikna etmek suretiyle, eşinin değil kendi adayının kazanmasını sağlayan bir kadın konu edilmektedir. Burada da kadın figürü Avrupalı tarzda

³¹ *Akbaba*, No: 55 (14 Haziran 1339/1923), s. 3.

³² *Kelebek*, No: 8 (31 Mayıs 1339/1923), s. 16.

yansıtılmıştır ancak *Akbaba*'ya göre daha kapalı bir giysi tercih edilmiştir. Ancak *Kelebek* de bu karikatüründe *Akbaba* gibi kadının “ikna edici” özelliğini öne çıkarmaktadır. Bu karikatürde de kadının ikna ediciliğinin nereden kaynaklandığına ilişkin açık bir emare bulunmadığından, derginin kadının ikna ediciliğinin temel kaynağı olarak yine “cinsiyet farklılığını” önermiş olduğu söylenebilir. Ayrıca kendi adayını seçtirmeye çalışan kadının ikna etmek istediği konuklara samimi jestlerle yaklaştığı görülmektedir.

Kadınlar Halk Fırkası Girişimi

Yukarıda yansıtmaya çalıştığımız ortamda, Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluş kararı, Nezihe Muhittin'in³³ önderliğinde dönemin aydın kadınlarının yeni bir oluşum içinde bulduklarının basına yansımından kısa bir süre sonra, 15 Haziran 1923'te Darülfunun'da yapılan Kadınlar Şûrası'nda açıklanmış, ertesi gün de gazetelerde duyurulmuştur. *Vakit* gazetesinde yayınlanan habere göre "Birkaç haftadan beri Türk kadınlığının hak-ı siyasisini kazanmak emeliyle faaliyete geçen İstanbul'un on on iki hanımı, şehrin mütevazı bir mahallesinin yine mütevazı bir evinde teşebbüsleri ve nihai içtimalarını akdetmişlerdir."³⁴ Fırkanın kurucuları Nezihe Muhittin, Latife Bekir, Naciye, Seniyye, Nimet Remide, Nesime İbrahim, Naciye Naim, Faize Âtîf, Tuğrul, Latife Bekir, Şükufe Nihal, Muhassene Salih, Matlube Ömer ve Zeliha Hanımlardır.³⁵ Nezihe Muhittin birinci başkanlık, Nimet Rumeyde ikinci başkanlık, Şükufe Nihal kâtib-i umumilik, Latife Bekir murahas-ı mesullük, Matlube Ömer veznedarlık, Seniyye İzzeddin muhasebecilik, Muhsine Salih harici ve dahili sekreterlik,

³³ Nezihe Muhittin 1889'da Kandilli'de doğdu. Babası, savcı ve ceza hakimi Muhittin Bey, annesi, Ali Şevket Paşa'nın kızı Zehra Hanım'dır. Kısa bir süre mahalle mektebine devam ettikten sonra eğitimini evde özel derslerle sürdürdü. 1909 yılında Kız İdadî Mektebi'nde fen dersi öğretmeni olarak meslek hayatına başladı. İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'nde müdürlük göreviyle birlikte jimnastik, dil, piyano, biçki-dikiş dersleri öğretmenliği vazifelerinde bulundu. Selçuk Hatun Sultanisi, Kız Hayat Mektebi ve İzmir Hilal Sultanisi'nde de müdürlük yaptı. 1909 yılından itibaren günlük gazetelerde yazıları yayınlanmaya başladı. Kısa süren ilk evliliğinden sonra belediye şirketler komiseri Memduh Tepedelengi ile evlendi ancak babasının ismini kullanmayı sürdürdü. İlk romanı *Şebab-ı Tebah*'ı 1911'de yayınladıktan sonra ömrü boyunca 20 roman, 300 kadar öykü, piyes, operet, senaryo ve çeviri yayınladı. 1913'te Türk Hanımları Esirgeme Derneği'nin ve Donanma Cemiyeti'nin Kadınlar Şubesi'nin kurucuları arasında yer aldı. Mütareke devrinde Milli Kongre'ye delege seçildi. 1924'te Kadınlar Birliği'ni ve *Türk Kadın Yolu* dergisini kurdu. Türk Kadınlar Birliği'nin 1927 yılı kongresinde Nezihe Muhittin'e karşı bir muhalefet başlayarak bazı üyeler basına, CHF'ye, Valiliğe ve Emniyet'e Nezihe Muhittin'in yolsuzluk yaptığını bildirdiler. Nezihe Muhittin bu iddiaları reddetti ve yolsuzluk iddiaları asılsız çıktı. 1927 seçim çalışmaları sırasında bu iddialar yeniden gündeme geldi ve Kongre'de Saime Hanım birliğin yeni başkanı seçildi. Bundan sonra kenara çekilen Nezihe Muhittin yaşamını öğretmenlik yaparak, roman yazarak sürdürdü. 1935'teki ilk genel seçimde İstanbul'dan bağımsız aday oldu. 1958 yılında İstanbul'da bir akıl hastanesinde hayatını kaybetti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaprak Zihnioğlu, **Kadinsız İnkılap Nezihe Muhittin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği**, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

³⁴ "Kadınlar Halk Fırkası Bugün Resmen Teşekkül Edecektir", *Vakit*, No: 1979 (16 Haziran 1339/1923), s. 1.

³⁵ **A.g.m.**, s. 1. Ayrıca bkz. Zafer Toprak, **Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s. 465. Adı geçen hanımlar dönemin devlet adamları ve yöneticilerinin yakınlarıdır. Bkz. Zihnioğlu, **a.g.e.**, s. 121-122.

Nesime İbrahim, Elifi Bey kerimesi Tuğrul, Zeliha Ziya ve Faize Emrullah hanımlar da âzâlık görevlerini üstlenmişlerdir.³⁶ Kadınlar Halk Fırkası, kuruluşunu ilan ettikten sonra yayınlanan beyannamesinde, Fırka'nın kitlesel ve programlı bir hareketle kadınların iktisadi, sosyal ve siyasi gelişimini sağladıktan sonra siyasi haklarını en kısa zamanda almaları amacıyla kurulmuş olduğunu ifade etmektedir.³⁷

Kadınlar Halk Fırkası'nın beyannamesi ve programı 16 Haziran günü İstanbul Valisi Ali Haydar Bey'e sunulmuş, *Vakit* gazetesi muhabirinin girişimle ilgili olarak ne düşündüğünü sorması üzerine Vali, bunun bir eğitim meselesi olduğunu ve kadının yükseldikçe – içtimai bazı vazifelerden başka – erkekle eşit olacağına inandığını söylemiştir.³⁸

Kadınlar Halk Fırkası dönem basınından ilgi görmüştür. Basının üzerinde durduğu temel nokta ise kadınların bir fırka kurabilecek gelişmişliğe ulaşıp ulaşmadıklarıdır. Nezihe Muhittin *İleri* gazetesine verdiği mülakatta, kadınların mebus olmak niyetinde olmadıklarını ama mebus seçmek istediklerini belirtmiştir. Basının üzerinde durduğu bir başka nokta da kadınların neden bir cemiyet kurmak yerine fırka kurmak istediğidir. Nezihe Muhittin bu soruya da kadınların amaçlarının siyasi olduğu, siyasi amaçlara ulaşmak için siyasi bir fırkanın zorunlu olduğu cevabını vermiştir. Bir fırka kurma fikrine nasıl ulaşılmış olduğu sorusuna ise, bu zamana kadar siyasi fırkaların hep siyasi ihtiraslar güttüğünü ancak Mustafa Kemal önderliğinde girişilen Halk Fırkası teşebbüsünün bu ihtirastan tamamen uzak, aynı zamanda kadınların hakları için zemin hazırlamış olduğunu beyanla amaçların paralellliğini vurgulamak üzere "Halk Fırkası" adını kullandıklarını da belirtmiştir.³⁹

Fırkanın siyasi bir amaç güdüp gütmeyeceği konusunda ikinci başkan Nimet Remide Hanım'ın diğer fırka yöneticilerinden farklı ifadeleri bulunmaktadır. Nimet Remide Hanım, fırkanın siyasi emelleri olmadığını ve asıl amaçlarının Anadolu'ya temsilciler göndermek suretiyle kadınların cehaletten kurtulup aydınlanması, aile hayatlarına yardım edilmesi olduğunu açıklamıştır.⁴⁰ Fırkanın genel sekreterlik görevini üstlenmiş olan Şükufe Nihal Hanım ise *Süs* dergisinde yaptığı açıklamayla, fırkanın ne kadar siyasi olacağına açıklık getirmektedir. Şükufe Nihal Hanım'ın açıklamasına göre

³⁶ Kadınlar Halk Fırkası kurucularının fotoğrafı için bkz. Ek-1.

³⁷ "Kadınlar Halk Fırkası Bugün Resmen Teşekkül Edecektir", *Vakit*, No: 1979 (16 Haziran 1339/1923), s. 1.

³⁸ "Kadınlar Halk Fırkası", *Vakit*, No: 1980 (17 Haziran 1339/1923), s. 1.

³⁹ Zihnioğlu, a.g.e., s. 127-128.

⁴⁰ *Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925-1927)*, Haz: Nevin Yurdsever Ateş, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayını, İstanbul, 2009, s. 37.

fırka kadının, içtimaî, iktisadî ve bilahare siyasî sahalarda haklarını, inkişafalarını temin etmeyi amaçlamaktadır. Kadınların mevcut mebusları kendileri seçmiş gibi görerek hürmet ettiklerini ifade eden Şükufe Nihal, ancak kadınların çoğunluğunun benliğini idrak ettiği zaman mebuslarını kendilerinin seçmesinin, bilhassa kadınlık meselelerinde bizzat kadınların temsilinin hak olduğunu da sözlerine ilave etmiştir. Şükufe Nihal, kadınlardan müteşekkil bir siyasi fırkaya muhalif olanların genel kaygılarına da açıklık getirmiştir. Buna göre fırka, kadını aileden ayırmayı düşünmediği gibi, aksine ailenin gerekliliğini ve kutsallığını takdir etmektedir. Kadının çalışma hayatında daha fazla yer alması meselesinde ise, babanın geliri aileyi geçindirmeye yetmediği durumlarda, kadının aile düzenini bozmayacak şekilde düzenlenmiş bir mesai programıyla çalışacağı şeklinde bir yaklaşım getirilmektedir.⁴¹

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere kamuoyundaki temel kaygı, Kadınlar Halk Fırkası'nın "siyasi"liğinden, kadınlara mebusluk istemesi ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Nitekim bu kaygıyı ortadan kaldırmak gayesiyle olmalıdır ki, Fırka yöneticileri mebus olmak değil sadece mebuslarını seçme hakkı istediklerine vurgu yapmışlardır. Şüphesiz, kamuoyunu endişelendiren bir başka olgu da kadının geleneksel toplumsal cinsiyet rolleridir; yani doğuştan getirilmeyen, coğrafya, kültür, gelenek vb. göre farklılık içeren, kadın ve erkeğe içinde buldukları toplumun yüklediği rol ve sorumluluklardır. Kamuoyunun büyük çoğunluğu tarafından kadının esas vazifesinin çocuk büyütme olarak görülmesi ve aileyi yapanın dışı kuş olduğu algısı münasebetiyle kadınların siyasete girme isteklerinin bu alanları "görevleri" aksatacağı düşünülmektedir. Nitekim Fırka temsilcileri açıklamalarında bu hususta da kamuoyunu rahatlatma yoluna gitmişlerdir.⁴²

⁴¹ Şükufe Nihal, "Fırkamızın Mefkuresi", *Süs*, No: 3 (30 Haziran 1339/1923), s.3-4'ten naklen Toprak, *a.g.e.*, s. 470-474.

⁴² Dönemin en meşhur aydın kadınlarından Halide Edip, meselenin bir başka boyutunu o günlerde ortaya koymuştur. Halide Edip, henüz 1919'da, kadının siyasi hak mücadelesinde kadın ve erkeğin ayrı ayrı firkalarda çalışmasını doğru bulmadığını belirtmiştir (Çelebi, *a.g.e.*, s. 919-921). Kadınlar Halk Fırkası'na Nezihe Muhittin'in ifadesiyle yalnızca 500 kadın ilgi göstermiştir. Dönemin aydın kadınlarının bu oluşuma çok da ilgi göstermediğini, "*esasen Cumhuriyet'in kadınlar hakkında gösterdiği cömertliğin kadın mücadelesine ihtiyaç bırakmayacak kadar verimli ve sevecen*" (*Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931*, Haz: Ayşegül Baykan-Belma Ötüş-Baskett, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 118-119) olduğunu yine bizzat Nezihe Muhittin'den öğrenmekteyiz. Hal böyleyken, "kadınların siyasi hak mücadelesinde bir kadın fırkasının başat rol oynacağı fikri"nin dönemin aydın kadınlarının büyük kısmı tarafından pek de benimsenmemiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Kadınların siyasi hakların alınması konusunda hemfikir oldukları tartışmasızken, kadınlardan müteşekkil bir fırkaya çok da itibar etmemeleri, bu alanda kadın-erkek birlikte mücadeleyi benimsemiş olduklarını göstermektedir. Bu olgu, hükümetin Fırka'nın

Ne var ki, Kadınlar Halk Fırkası'nın 17 Haziran günü Dahiliye Vekâleti'ne gönderilmiş kuruluş beyannamesine, uzun bir bekleyişin ardından, Şubat 1924'te cevap gelmiş ve hükümetin fırkanın kuruluşuna izin vermediği açıklanmıştır. Hükümet, kadının henüz siyasi hakları bulunmadığından bir fırka teşkil etmesini uygun bulmamıştır ama tüzükte bazı değişiklikler yapılmak suretiyle bir kadın cemiyetinin kurulmasına izin vermiştir.⁴³

Mizah Basınında Kadınlar Halk Fırkası

En uzun ömürlü mizah dergisi olan *Akbaba*, seçimlerin gündem oluşturduğu 1923 yılı Nisan'ından Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşuna izin verilmediğinin açıklandığı 1924 yılı Şubat'ına kadar Kadınlar Halk Fırkası'na dair karikatür yoluyla herhangi bir fikir beyan etmezken, sadece 25 Haziran günü fırka reisi Nezihe Muhittin'in bir çizimine sayfalarında yer vermiştir.⁴⁴

Kadınlar Halk Fırkası'yla ilgili olarak dönemin mizah basınından ilk ses *Güleryüz*'den gelmiştir. 5 Mayıs 1921-14 Ağustos 1923 tarihleri arasında 122 sayı yayınlanmış olan *Güleryüz*'ün başlıca çizerleri Basri, Cevat Şakir (Kabağağaçlı), İzzet Ziya (Turnagöl), Mahmut Yesari, Mim. B., Sedat Nuri İleri, Sedat Simavi ve Ulvi Kazım'dır.⁴⁵ Fırka'nın kuruluşu açıklanmadan üç gün önce *Güleryüz*'de "Fettan"⁴⁶ imzasıyla yayınlanan bir şiirde, Bolu

kuruluşuna izin vermeyen kararı hakkında yapılacak değerlendirmelere de farklı bir bakış kazandırabilecek niteliktedir. Zafer Toprak, Fırka girişimine izin verilmemesinin bütün milleti temsil etmek üzere Halk Fırkası'nın kuruluş çalışmalarının başlamış olmasından kaynaklandığı görüşündedir ki, bu görüş kadın-erkek birlikte mücadele tercinini desteklemektedir. Toprak, *a.g.e.*, s. 466. Ne var ki, söz konusu dönemde "siyasi kadınlar"dan ziyade nüfusu artıracak, gürbüz nesiller doğurup yetiştirecek kadınlara ihtiyaç duyulmasının ve aynı zamanda öjenik hedeflerin (*A.g.e.*, s. XV) Fırka'nın kuruluşuna mani olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü her şeyden evvel bu dönemde siyasetle uğraşabilecek aydın kadın sayısı zaten oldukça azdır. Dolayısıyla geri kalan büyük çoğunluk gürbüz nesiller doğurup yetiştirebilecek miktardadır. Ayrıca kadınlar için siyasi haklar, yeni bir neslin yetiştirilmesi için gerekenden çok daha kısa bir sürede, sadece yedi yıl sonra gelecektir.

⁴³ Fırka yönetimi söz konusu değişiklikleri yaparak 7 Şubat 1924'te Kadın Birliği'ni kurmuştur. Nizamnamenin 2. maddesinde Birlik'in amacının genç kızları hakiki valide olarak yetiştirmek, dullara ve çocuklara yardım etmek, kadınları yerli malına sevk etmek, konferans, müsamere ve dersler düzenlemek olduğu açıklanırken, 3. maddeye "Birlik'in siyasetle alakası yoktur" ibaresi eklenmiştir. Bkz. Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 340-341.

⁴⁴ Bkz. Ek-2.

⁴⁵ Tunay Devrim, *Güleryüz Mizah Gazetesinin İncelenmesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 24.

⁴⁶ Bu takma adın kime ait olduğu tespit edilememiştir.

mebusu Tunalı Hilmi Bey'in 3 Nisan günü Meclis'te kadınların siyasi hakları konusunu gündeme getirmesine atıf yapılarak mesele dergi sayfalarına "tarafsız bir bakışla" taşınmıştır:

"Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey tarafından curcuna buselikten bestelenmiştir.

Türk kadını artık esir yaşayamaz/ Hâkim, reis, mebus olmak isteriz/ Yoksa millet her müşkülü aşamaz/ Biraz da biz hürüz olmak isteriz/ Siyasi hak isteriz/ Mebus olmak isteriz.../ Bize kimse akli kısa diyemez/ Saç da kestik biz bu gaye uğrunda/ En sufi er hakkımızı yiyemez/ Vatan için hiçbir mahzur yok bunda/ Kısa değil aklımız/ Mebusluktur hakkımız/ Biz değiliz yalnız sevda perisi/ Kırılmaya mahkûm birer oyuncak/ Varsa çıksın erkeklerden birisi/ Bir 'Ateşten Gömlek' daha yazacak!/ İlk önce bir insanız.../ Biz de yaşar bir canız..."⁴⁷

Güleriyüz'ün 26 Haziran'da imzasız, "Kadınların Müdafaa-i Hukuk Fırkası" notuyla yayınlamış olduğu bir karikatürde ise, süslenmekle meşgul bir kadın ile bir erkek arasındaki konuşma konu edilmiştir: "*Küçük hanım,*

⁴⁷ Fattan, "Hanımlarımızın Yeni Türküsü", *Güleriyüz*, No: 113 (12 Haziran 1339/1923), s. 2.

küçük hanım, malum a, artık bir fırkadan bulunuyoruz. Ayrımız, gayrımız yok, benim kalbim sizin demektir."⁴⁸ Bu karikatürde, Kadınlar Halk Fırkası'na mensup bir kadının süslenme gibi geleneksel toplumsal cinsiyetçi rolüne ölçülü bir vurguyla, kadın-erkek ilişkisini mizah sınırları içinde ele almış olduğu görülmektedir.

Güteryüz 17 Temmuz günü yayınladığı (“Kadınlar Halk Fırkası karı koca münazaalarının önüne geçebilecek mi?” notlu) imzasız karikatürüyle de Kadınlar Halk Fırkası'na karşı ölçülü, nüktedan üslubunu sürdürmektedir: “Efendi – Karı, sen ya şimdi ağzını kaparsın yahut sopamı başında paralarım. Hanım – Hele bir davran da gör, başımı örttüm mü soluğu Fırka'da alırım. Artık ötesini sen düşün.”⁴⁹ Bu karikatürde, Kadınlar Halk Fırkası'nın kadının aile içinde gördüğü şiddetin karşısında olduğu mesajı da verilmektedir.

⁴⁸ *Güteryüz*, No: 115 (26 Haziran 1339/1923), s. 4.

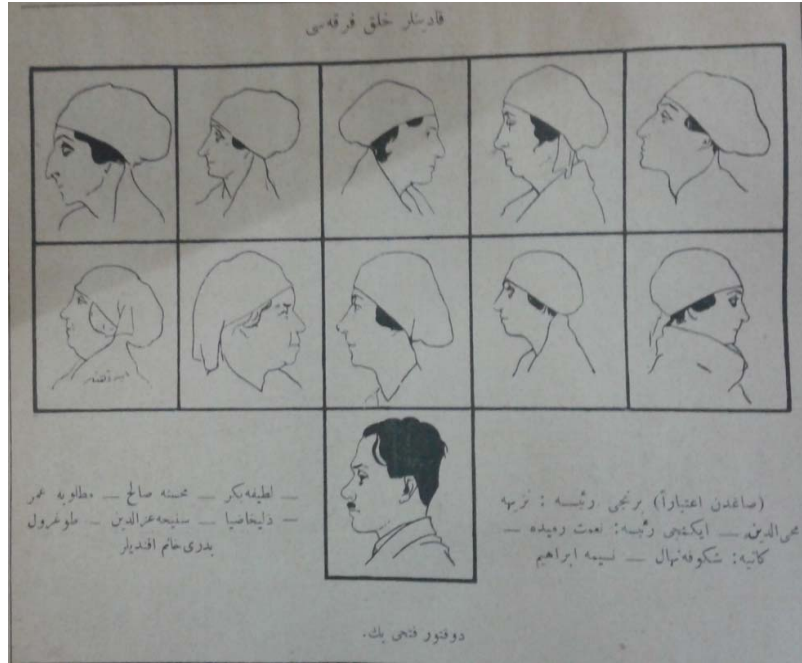
⁴⁹ *Güteryüz*, No: 118 (17 Temmuz 1339/1923), s. 4.

Dönemin bir diğer mizah dergisi olan *Kelebek*'te 21 Haziran günü “Kadınlar Siyasi Hayatta Erkeklerle Müsavi Hukuk İstiyor” başlığıyla imzasız yayınlanan karikatür, Kadınlar Halk Fırkası'na dair bir başka meseleye, kadınların siyasi hayata girmeleri durumunda yaşanacak toplumsal değişimlerin kamuoyu nezdinde yarattığı endişeye dikkat çekmektedir: “1- Kadınlar mebus olursa 2- Acaba bizi de askere alırlar mı? 3- Bizi de fırkalarına kabul ederler mi? 4- Galiba erkekler bundan sonra faaliyete geçecekler. 5- Mademki bütçeye dahil değil bari tahsisat-ı mestureden lütfetseniz! 6- Kocalarımızı boşayabilecek miyiz? 7- Bunların hepsi iyi ama bana kim bakacak?”⁵⁰ Karikatürde toplumsal cinsiyet rolleri ve aynı zamanda kadının erkeklerle medeni hukuk ve siyasi alanlarda eşitliği üzerinde durulmaktadır. Kadınlar Halk Fırkası'yla kadınların da boşanma

⁵⁰ *Kelebek*, No: 11 (21 Haziran 1339/1923), s. 1.

hakkına sahip bulunması, siyasi fırkalara dahil olması, belki erkeklerle eşit bir şekilde askere alınmaları talebi, toplum nezdinde asırlardır yerleşmiş olan kadının toplumsal cinsiyet rolüne aykırıdır. En önemlisi ise, bütün bu haklarla “ev dışı”na çıkacak olan kadın, en temel toplumsal cinsiyet rolü olan “annelik”i ihmal edecektir. *Kelebek*, yukarıdaki karikatürüyle kamuoyunda mevcut olan bu kaygılara sözcülük etmektedir.

Kelebek 28 Haziran günü yayınladığı ve Kadınlar Halk Fırkası kurucularına yer verdiği çizimlerde, fırkanın müşaviri Ali Fethi Bey'i de resmetmiştir: “(Sağdan itibaren) Birinci reise Nezihe Muhittin – İkinci reise Nimet Remide – Katibe Şükufe Nihal – Nesime İbrahim – Latife Bekir – Muhsine Salih – Matlube Ömer – Zeliha Ziya – Seniha İzzettin – Tuğrul Bedri Hanımefendiler. Doktor Fethi Bey.”⁵¹

Kelebek, Kadınlar Halk Fırkası'yla ilgili olarak aynı gün yayınlanan bir yazıda, ölçülü mizah anlayışını esprili bir üslupla sürdürmektedir. Nezihe Muhittin'in dergiye verdiği beyanatta, fırkanın köklü ıslahatlar yaparak dev adımlarla yürümeyi hedeflediği ifade edilirken, milli seciyelerin de ninniler vasıtasıyla çocuklara aşılacağı düşüncesi de aktarılmaktadır. Bunun bir

⁵¹ *Kelebek*, No: 12 (28 Haziran 1339/1923), s. 9.

kanıtı olarak ise eski bir ninninin Nezihe Muhittin tarafından yeniden nasıl düzenlenmiş olduğuna yer verilmektedir. Nezihe Muhittin tarafından “*Hu hu dervişler/Oklarını germişler/Daha yayı çekmeden/Ta hedefe ermişler*” biçiminde düzenlenen ninninin “*Hu hu dervişler/Yedi kurban kesmişler/Bir fırın ekmek yemişler/ Daha var mı demişler*” şeklindeki eski halinin çocuklara oburluğu, ataleti telkin ederken yenisinin milli sporlarımızdan olan kemankeşliği telkin ettiğine şaka yoluyla dikkat çekilmektedir.⁵²

Dergi, 5 Temmuz günü “Kadınlık Halk Fırkası” başlığıyla imzasız yayımlanan karikatüründe ise, kadının geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri arasında bulunan “süslenme”ye vurgu yaparak, “Fırka’nın Türk kadınlarını geliştireceği” söylemine “*Kadın – Bir kere Halk Fırka[sı] teşekkül etsin... Bak o zaman kadınlık ne kadar yükselecek.*” satırlarıyla tarafsız bir gönderme yapmaktadır:⁵³

Dönemin bir diğer mizah dergisi Semih Lütfi'nin (Erciyes) imtiyaz sahibi, Zeki Cemal'in (Bakiçelebioğlu) sorumlu müdür olduğu *Zümrüdü*

⁵² “Nezihe Muhittin Hanım’ın Beyanâtı”, *Kelebek*, No: 12 (28 Haziran 1339), s. 10.

⁵³ *Kelebek*, No: 13 (5 Temmuz 1339/1923), s. 3.

Anka'dır. *Zümrüdü Anka*'da 25 Haziran günü yayınlanan konuyla ilgili imzasız yazıdaki yaklaşım ise, *Gülyüz* ve *Kelebek*'in daha çok “şaka ve nükte”ye yakın yaklaşımından oldukça farklılık arz ederek ağır hiciv ve tahkir boyutlarına ulaşmaktadır. Kadınların fırkacılık anlayışına kazandıracığı temel yeniliğin dedikoduculuk olduğunun ifade edildiği yazıda açıkça cinsiyetçi bir tutum benimsenmiştir:

“Kadın ve fırka kelimeleri kolkola girince insana biraz tuhaf görünüyorlar. Allah Allah... Bizim hanımlar şimdi de işi siyasyata mı döktüler? diye soruyoruz. Fakat biraz düşünecek olursak, fırka tabiriyle kadın kelimesinin ezelden beri dost yaşadıklarını anlarız. Meşhur bir söz vardır: ‘Herhangi bir vakaya dair bir taşı kaldırırsanız altından kadın parmağı çıkar!’ Filhakika bugüne kadar tarihin birçok safhalarında, en büyük siyasi vakalara, cinayetlere, katliamlara, saray entrikalarına kadınlar sebep olmuşlardır. Kadının fendi erkeği yendi! sözü de yanlış değildir. Kadın ekser ahvalde yaman bir sihirbazdır. Kendi hesabımıza onlardan yaka silkenlerdeniz. Fakat şikâyet için değil, zekâlarına hayran olduğumuz için. Kadınlar insanları iki değil, iki bin fırkaya ayırmışlardır. Yevmî hayatımızdaki ihtilafların çoğunu kadınlar yaratırlar. İyi avukat, iyi hatip, iyi propagandacı, iyi diplomattırlar. Bir halk fırkası ne için tesis etmesinler? O zaman görürsünüz, bu halk da kaç yüz bin fırkaya ayrılacaktır!”⁵⁴

Görüldüğü gibi yazı tam anlamıyla “diğer insanlar hakkındaki yargıların kişisel değerlerden çok cinsiyete dayandırıldığı ve kimi zaman nefret de içeren”, yani cinsel ayrımcılığın yapıldığı bir yazıdır. “Herhangi bir vakaya dair bir taşı kaldırırsanız altından kadın parmağı çıkar!” cümlesi, toptan kadın cinsinin “kötü” olduğu fikrini açıktan ifade etmektedir. Nitekim bu yargı, “en büyük siyasi vakalara, cinayetlere, katliamlara, saray entrikalarına kadınlar”ın sebep olduğu cümlesiyle sürdürülmektedir. Aynı zamanda kadın “dedikoduculuk, çaçaronluk” gibi kötü özelliklere sahiptir. Yazıya göre bütün bu kötü özelliklere sahip kadınların bir fırka kurmasıyla toplumun birliği sarsılarak halk pek çok parçaya ayrılacaktır.

Zümrüdü Anka 28 Haziran günü yayınladığı imzasız başka bir yazıyla da cinsiyetçi tutumunu alaylı üslubuyla sürdürmektedir. Kadınlar Halk Fırkası'nın en büyük maksadının kadınların hukukunu müdafaa etmek üzere bir vekiller heyeti teşkil etmek olduğunu yazan dergi, bu vekâletlerin neler olacağını da açıklamıştır. Buna göre bir Aşk Vekâleti olacaktır ve erkeklerin zulmüne uğramış âşık kadınlarla ilgilenecektir. İzdivaç Vekâleti, her kadının dört erkekle evlenmesini sağlayacaktır. Moda Vekâleti, süs eşyalarının gümrük vergisini kaldıracak, zarif hanımlara madalya takacaktır. Dedikodu Vekâleti “kadınların özelliklerinden olan dedikoduculuk sanatının”

⁵⁴ “Kadınlar Halk Fırkası”, *Zümrüdü Anka*, No: 48 (25 Haziran 1339), s. 3.

gelişimini sağlayacaktır. Evişleri Vekâleti ise kadınların yorulup yıpranmalarını için ev süpürmek, bulaşık, çamaşır yıkamak, yemek pişirmek gibi işleri erkeklerin yapmasını sağlayacaktır.⁵⁵

Zümrüdü Anka'nın 2 Temmuz tarihli sayısında "Tırpan"⁵⁶ imzasıyla yayınlanan yazıda da kadınların akıl, fikir ve yetenekleri küçümsenirken, Halk Fırkası sayesinde kadınların gelişiminin hızlanarak bu durumun memleketimizi güçlendireceği ve geliştireceği fikrine karşı da ironik bir tutum sergilenmektedir:

"İşte, kıyamet şimdi tamam oldu. Hanımların noksan olan gazeteleriyle bir de cemiyetleri idi. Lehelhamd son günlerde bu noksanları da telaflı edildi. (...) Yarın Millet Meclisi'ne de girecekler, vekâlet sandalyesini de işgal edecekler, vali, sefir, mümessil de olacaklar... İşte o zamandır ki memleketimiz cennete dönecek (...) Kadınlar Halk Fırkası'nın teşekkülünü gazetelerde okuduğum zaman gayr-i ihtiyari kendi kendime: – İşte şimdi kurtulduk, diye bağırdım. Ben hükümetin yerinde olsam hemen Lozan murahasalarımızı geriye çağırır ve onların yerine vazife-i temsili bu güzide hanımefendilerin düş-ı hamiyet ve kıyasatlerine havale ederek kendilerini Lozan'a gönderirdim. Hiç şüphesiz ki bu müşarüneyhlerin kadim-i mübarekeleri Lozan topraklarına basar basmaz derhal şems-i sulh ufuktan doğar ve kainat ve âlem tenevvür ederdi. Memleketimizde Bismark'tan, Kaur'dan, Meternih'ten yüksek böyle siyasiyeler bulunurken yazık ki biz şimdiye kadar boşu boşuna Lozan'da sulhu aramış durmuşuz!"⁵⁷

Zümrüdü Anka, 6 Temmuz'da imzasız yayınladığı "Kadınlar Fırkası Etrafında" başlıklı karikatürüyle Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşunu geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında değerlendirmektedir. Karikatürün lejantı şöyledir: "Kadın – Fırka'ya mensup bir kadını nasıl takip ediyorsunuz? Erkek – Afedersiniz! Ben o firkanın mekaresiyim [kirayla tutulan hayvan] de!"⁵⁸

⁵⁵ "Kadınlar Heyet-i Vekilesi", *Zümrüdü Anka*, No: 49 (28 Haziran 1339/1923), s. 3.

⁵⁶ "Tırpan" takma adı Münir Nurettin Süleyman (Çapanoğlu) ve Nurettin Ünen tarafından kullanılmıştır. Bkz. Gündüz Artan, **Takma Ad- Soyadı- Rumuz Dizinleri (Tanzimattan Günümüze)**, Türk Kütüphaneciler Derneği İçel Şubesi Yayınları:1, s. 21; Mehmet Semih, **Mahlaslar, Takma Adlar, Tapşirmalar ve Lakaplar**, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1993, s. 56. Münir Süleyman Çapanoğlu, **Basın Tarihimizde Mizah Dergileri** adlı eserinde *Zümrüdü Anka*'dan bahsetmekte ancak bu dergide yazdığını söylememektedir. Münir Süleyman Çapanoğlu, **Basın Tarihimizde Mizah Dergileri**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1970, s. 140. 1906 doğumlu Nurettin Ünen ise bu tarihte 17 yaşındadır. Bkz. Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-VIII. Dönem (1946-1950)**, C.III, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 146, 2012, s. 287.

⁵⁷ Tırpan, "Onlara Dair", *Zümrüdü Anka*, No: 50 (2 Temmuz 1339/1923), s. 3.

⁵⁸ *Zümrüdü Anka*, No: 50 (2 Temmuz 1339/1923), s. 3.

Zümrüdü Anka'da 12 Temmuz'da "Kaplan"⁵⁹ imzası ve "Kadınlar Halk Fırkası Ne Yaptı" başlığıyla yayınlanan yazıda, mesele hakkındaki son derece olumsuz üslup sürdürülmektedir. Kadınların zaten özgür oldukları, hatta içki içmek, dans etmek gibi toplumun kadına çok da hoş görmediği davranışları bile sergileyebildiklerinin dile getirildiği yazıda, İstanbul'un sosyal ortamına da eleştiri yöneltilmektedir. Memleketin sosyal hayatında yaşanan "felaketlerin" bilhassa yüksek tabakadaki insanlardan geldiğini söyleyen yazar, Kadınlar Halk Fırkası'nın yüksek tabakadan oluşan kurucu üyelerine de gönderme yapmaktadır. Bu tabakadan kadınların açık saçık giysilerle memleket kadınlarını etkileyerek giyim kuşamın giderek açıldığını ifade eden yazar, Kadınlar Halk Fırkası kadınlarını da çektiymiş oldukları "uygunsuz" fotoğrafları söz konusu ederek eleştirmektedir. Yazarın "hakaret" ve "saldırganlık" boyutuna ulaşan satırları, Kadınlar Halk Fırkası kurucularının asıl amaçlarının "şöhret" olduğu suçlamasıyla sonlanmaktadır.⁶⁰

⁵⁹ Bu takma adın kime ait olduğu tespit edilememiştir.

⁶⁰ Kaplan, "Kadınlar Halk Fırkası Ne mi Yaptı?", *Zümrüdü Anka*, No: 53 (12 Temmuz 1339/1923), s. 3. Bu yazının altına dergi idaresince "Muharrir arkadaşımızın bu kaplanca düşüncelerinin mesuliyeti kendisine racidir" notu düşülmüştür.

Zümrüdü Anka aynı bakış açısını bu kez “Kaldırım Çiçeklerine” başlıklı ve “Kadınlar Halk Fırkası’na ithaf”lı “Kaplan” imzalı şiirle sürdürmektedir:

“Ne olacak a hanım süse bu kadar merak!/Parıl parıl yanıyor başınızdaki tarak!/Ağırlık mı veriyor incecik jarse çarşaf!/Kalmadı içinizde kalbi, yüreciği saf/Açıldınız adeta kabak çiçeği gibi/Çok tatsız tuzsuzsunuz mısır göbeği gibi/Bu kadar haşarılık emin olun çok fazla/Diyorsunuz ömrümüz geçsin daima sazla/Bir gün gelir aranır bu gençlik zarafeti/Düzeltiniz a kuzum şu kılık kıyafeti/Her kim sizi görünce desin işte bir hanım/Hem biraz kapansanız iyi olur a canım/Kadınlığı yükselten ismetidir ismeti/Sokaklarda gezmekle aramayın kısmeti/Zaman gelir gelmez o kuşlar bulur sizi/Kurtarınız dillere düşen iffetinizi!”⁶¹

Sonuç

Nisan 1923-Şubat 1924 tarihleri arasında dönemin dört mizah dergisinde – *Akbaba*, *Kelebek*, *Zümrüdü Anka*, *Güleryüz* – kadınların siyasi haklarına kavuşması ve Kadınlar Halk Fırkası girişimi hakkında esasen Haziran ve Temmuz aylarında yayınlanan sayılarda karikatür, yazı ve şiir yoluyla görüşler ifade edilmiştir. Söz konusu dergilerde bu görüşler, birbirinden farklılık arz eden mizah anlayışlarıyla ortaya konulmuştur. Kimi zaman ağır hiciv ve tahkir, kimi zaman nükte ve alay sınırları içinde konuya yaklaşmıştır. Ancak *Zümrüdü Anka* hariç, diğer üç derginin ortak noktası, kadın haklarına ve bir kadın fırkasına taraftar oldukları ya da olmadıkları hakkında açık bir görüş belirtmemeleridir.

Güleryüz ve *Kelebek*, meseleye geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri açısından yaklaşmış ve bilhassa askerlik, siyasete girme, boşanma hakkına sahip olma gibi taleplere dikkat çekerek, bu taleplerin gerçekleşmesi durumunda “aile” kurumunda yaşanacak değişimlere ve çocukların durumuna işaret etmiştir. Bu yönüyle iki yayının kamuoyunun temel kaygılarını yansıtmış oldukları söylenebilir. Her iki yayında da mizah sınırları içinde, ölçülü ve nükteli bir üslup kullanılmıştır. Öte yandan kadına bir toplumsal cinsiyet rolü olarak yüklenmiş olan, bilhassa “süslenme”⁶²

⁶¹ Kaplan, “Kaldırım Çiçeklerine, Kadınlar Halk Fırkası’na İthaf”, *Zümrüdü Anka*, No: 54 (16 Temmuz 1339/1923), s. 3.

⁶² Osmanlı’da tüketim toplumu ve kültürünün erken tarihli bir eleştirisi olarak okunabilecek “süslenme/ziynet veya moda” karşıtı sivil girişimlere daha II. Meşrutiyet’in ilk yıllarında rastlanır. Mesela Haziran 1909’da Selanik’te böyle ziynet karşıtı bir cemiyet kurulmuştur. Bkz. “Ziynet Aleyhinde Cemiyet”, *Zaman*, No: 207 (22 Mayıs 1325 / 4 Haziran 1909), s. 2. Ve Selanik’te bu içerikte yazılara rastlanmaktadır. Bkz. İ. Arda Odabaşı, **Osmanlı’da Sosyalizm Türkçülük ve İttihatçılık - Rasim Haşmet Bey**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s. 308-309.

eylemine de yer yer vurgu yapılmıştır. *Akbaba*, net bir görüş bildirmemekle birlikte mesele vesilesiyle yayımlanan karikatürlerinde kadının “ikna ediciliği”ni şaka yoluyla cinsiyet farklılığına indirgeyen bir eğilim sergilemiştir.

Zümrüdü Anka, diğer üç dergiden tümüyle farklı üslup ve içerikle kadınların seçme-seçilme hakkı ve Kadınlar Halk Fırkası girişimine tam olarak cinsel ayrımcı bir yaklaşım sergilemiştir. Derginin meseleye ilişkin ağır hiciv ve tahkirlerle dolu yazılarında, kadının akli ve yetenekleri küçümsenmekle kalmamış, kadın; dedikoducu, fitneci, ortalık karıştırıcı, katliamlara ve idamlara götüren bazı nitelikleriyle toptan “kötü” ilan edilmiştir. Öte yandan kadının zaten fazlasıyla özgür olduğu, mesela erkek gibi içki içebildiği, dans edebildiği, açık giyinebildiğine dikkat çekilirken, Kadınlar Halk Fırkası üyeleri de şöhret peşinde koşmakla suçlanmıştır.

Sonuç olarak *Zümrüdü Anka*’nın ağır hakaret içeren cinsel ayrımcı tutumu dışında dönemin diğer üç mizah yayınının kadınların siyasi hakları ve Kadınlar Halk Fırkası’na esasen geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri bakımından yaklaşmış ve bu yönüyle de kamuoyunun endişelerini paylaşmış ve yansıtmış oldukları söylenebilir. Tespit edilen bu eğilim, aslında, Kadınlar Halk Fırkası girişimine hükümet tarafından izin verilmemesinin sosyal nedenlerini de ortaya koymaktadır. Çünkü 1923 yılı Türkiye’inde, toplumun, henüz geleneksel toplumsal cinsiyet rolleriyle sıkı bağlarının bulunduğu mizah dergilerinde de açıkça ortaya konulmaktadır. Hükümetin kadın örgütlenmesini toptan yasaklamak yerine bir ara formülle Kadın Birliği’ne müsaade etmesi, ardından 1926’da Medeni Kanun’un kabulü; 1930’da belediye seçimlerinde, 1933’te muhtarlık seçimlerinde ve 1934’te mebusluk seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi gibi gelişmeler ise hükümetin “cinsiyetçi bir yaklaşımı” benimsemeyip, yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti’nde diğer pek çok alanda yapılacak köklü devrimler gibi bu alan için de “uygun zaman ve koşulların yaratılması” amacını beslediğini ortaya koymaktadır.⁶³

⁶³ Nitekim Afet İnan’ın notlarından aktardığına göre, 4 Haziran 1933 gecesi Ruşen Eşref Ünaydın, Falih Rıfkı Atay, Saffet Arıkan Bedük, Recep Peker, Necip Ali Küçükka, Fethi Okyar, Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya’nın da bulunduğu bir sohbette, Cumhuriyet’in 10. yılı münasebetiyle Mustafa Kemal, “*Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz cumhuriyeti kurduk, o on yaşını doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe tatbikata koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir icabı olacaktır. Müsterih olunuz.*” sözleriyle, hükümetin kadınların siyasi hakları meselesi için bir silsile politikası izlemiş olduğunu ortaya koymaktadır. **Atatürk’ün Bütün Eserleri**, C. 26, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 181.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Çufalı, Mustafa, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-VIII. Dönem (1946-1950)**, C. III, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 146, Ankara, 2012.

TBMM Zabıt Ceridesi (Eski yazı basım), C. 14, 2. İçtima Senesi, 111. İçtima, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (Eski yazı basım), C. 28, 4. İçtima Senesi, 17. İçtima, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara.

Kitaplar

Akbayar, Nuri-Orhan Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim Us'lar**, ÇGD Yayınları, Ankara, 1996.

Artan, Gündüz, **Takma Ad- Soyadı- Rumuz Dizinleri (Tanzimat'tan Günümüze)**, Türk Kütüphaneciler Derneği İçel Şubesi Yayınları, İçel, 1994.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 15, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 17, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 18, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 26, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

Çakır, Serpil, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.

Çapanoğlu, Münir Süleyman, **Basın Tarihimizde Mizah Dergileri**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1970.

Çeviker, Turgut, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 1**, Adam Yayınları, İstanbul, 1986.

_____, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 3**, Adam Yayınları, İstanbul, 1991.

Çolak, Güldane- Lale Uçan, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Basında Kadın Öncüleri**, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2008.

Demirdirek, Aynur, **Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993.

Demirel, Ahmet, **Birinci Meclis'te Mustafa Kemal'in Muhafızları**, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2013.

Ergin, Osman, **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.

Kadın Hareketinin Yüzyılı 2000 Ajandası, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Yayın No:17, İstanbul, 2001.

İnuğur, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2005.

Koloğlu, Orhan, **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bilişim Yayınevi, İstanbul, 2005.

Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931, Haz: Ayşegül Baykan-Belma Ötüş-Baskett, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Odabaşı, İ. Arda, **Osmanlı'da Sosyalizm Türkçülük ve İttihatçılık - Rasim Haşmet Bey**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın ve Giyim, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Vakfı Yayın No:12, İstanbul.

- Öngören, Ferit, **Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998.
- Semih, Mehmet, **Mahlaslar, Takma Adlar, Tapşirmalar ve Lakaplar**, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1993.
- Sipahioğlu, Ahmet, **Türk Grafik Mizahı 1923-1980**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1999.
- Toprak, Zafer, **Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.
- Topuz, Hıfzı, **Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü**, İnkılâp Kitabevi, Ankara, 1997.
- Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925-1927)**, Haz: Nevin Yurdsever Ateş, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayını, İstanbul, 2009.
- Yusoğlu, Nebahat, **Kelebek Mecmuası Üzerine Bir İnceleme**, Kitabevi, İstanbul, 2013.
- Zihnioğlu, Yaprak, **Kadınsız İnkılap Nezihe Muhittin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği**, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

Makaleler

- Çelebi, Mevlüt, "Osmanlı Devleti'nde Kadınlara Seçim Hakkı Verilmesi Konusunda Yapılan Bir Anket", **Perspectives on Ottoman Studies**, Ed. Ekrem Causevic, Nenad Moacanin, Vjerman Kursar, Transaction Publishers, Berlin, 2010.
- Tonga, Necati, "Türk Edebiyatı Tarihinde Mühim Bir Mecmua: Akbaba (1922-1977)", **Turkish Studies**, Sayı: 3/2 (Bahar 2008).
- Toprak, Zafer, "Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti Kadınlar Halk Fırkası", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 51 (Mart 1988).

Sürelî Yayınlar

- "Kadınlar Halk Fırkası Bugün Resmen Teşekkül Edecektir", **Vakit**, No: 1979 (16 Haziran 1339/1923).
- "Kadınlar Halk Fırkası", **Vakit**, No: 1980 (17 Haziran 1339).
- "Kadınlar Halk Fırkası", **Zümrüdü Anka**, No: 48 (25 Haziran 1339).
- "Kadınlar Heyet-i Vekilesi", **Zümrüdü Anka**, No: 49 (28 Haziran 1339).
- "Kadınları İntihap", **Vakit**, No: 1922 (17 Nisan 1339/1923).
- "Kadınları İntihap", **Vakit**, No: 1923 (18 Nisan 1339).
- "Nezihe Muhittin Hanım'ın Beyanâtı", **Kelebek**, No: 12 (28 Haziran 1339).
- "Ziyinet Aleyhinde Cemiyet", **Zaman**, No: 207 (22 Mayıs 1325 / 4 Haziran 1909).
- Akbaba**, No: 55 (14 Haziran 1339).

Akbaba, No: 35 (5 Nisan 1339).

Akbaba, No: 53 (7 Haziran 1339).

Fettan, “Hanımlarımızın Yeni Türküsü”, **Güteryüz**, No: 113 (12 Haziran 1339).

Güteryüz, No: 115 (26 Haziran 1339).

Güteryüz, No: 118 (17 Temmuz 1339).

Kaplan, “Kadınlar Halk Fırkası Ne mi Yaptı?”, **Zümrüdü Anka**, No: 53 (12 Temmuz 1339).

Kaplan, “Kaldırım Çiçeklerine, Kadınlar Halk Fırkası’na İthaf”, **Zümrüdü Anka**, No: 54 (16 Temmuz 1339).

Kelebek, No: 11 (21 Haziran 1339).

Kelebek, No: 12 (28 Haziran 1339).

Kelebek, No: 8 (31 Mayıs 1339).

Kelebek, No: 13 (5 Temmuz 1339).

Tırpan, “Onlara Dair”, **Zümrüdü Anka**, No: 50 (2 Temmuz 1339).

Zümrüdü Anka, No: 50 (2 Temmuz 1339).

Tezler

Bayraktar, Zülfikar, **Mizah Teorileri ve Mizah Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkralarının Tahlili**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2010.

Coşkuner, Özlem, **Ay Dede Mizah Dergisi’nin İncelenmesi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Devrim, Tunay, **Güteryüz Mizah Gazetesinin İncelenmesi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

Dumlupınar, Sezai, **Türk Mizah Dergi ve Gazetelerinde Siyasi Hayata Bakış (1923-1946)**, İÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi, İstanbul, 2010.

Eşigül, Esengül, **Cumhuriyet Dönemi Mizahı Üzerinde Değerlendirmeli Bir Bibliyografya Çalışması**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002.

Gültekin, Hamdi, **Kelebek Mecmuası**, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Oymak, Alparslan, **Osmanlı Mizahında Teodor Kasap (Diyojen, Çingiraklı Tartar ve Hayal Gazetesi Üzerine Bir İnceleme)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2013.

Öğdü, Hale, **Türk Siyasal Hayatının Karikatür Üzerinden Analizi: Akbaba Dergisi Örneği**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011.

Türk, Kadir Talip, **Türk Siyasal Hayatında Politik Mizah**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.

Ansiklopediler

Durmuş, İsmail, “Mizah”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 30, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s.206.

EK-1: Kadınlar Halk Fırkası Kurucuları

Oturanlar, sağdan sola: Nesime İbrahim, Nimet Remide, Zeliha, Faize, Emrullah,
Tuğrul Hanımefendiler.

Ayaktakiler, sağdan sola: Fethi Bey, Seniye, Latife Bekir, Nezihe Muhittin, Şükufe
Nihal, Muhassene Salih, Matlube Ömer Hanımefendiler.

(Bkz. **Kadın Hareketinin Yüzyılı 2000 Ajandası**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve
Bilgi Merkezi Yayın No:17.)

EK-2: Nezihe Muhittin

(*Akbaba*, 25 Haziran 1923, s.4.)